

Skorstensfejning i Thisted

af Svend Sørensen

Skorstensfejerfaget har udviklet sig fra rakkerarbejde til et fag med faglig ekspertise og stor faglig stolthed. Artiklen fortæller om denne udvikling og om de skorstensfejermestre, der har været i Thisted.

Dengang man sad rundt om et bål og spiste under åben himmel, var der ikke behov for en skorstensfejer. For der var selvsagt ingen skorstene at feje. Da bålet fulgte med ind i huset, kunne man i mangfoldige år nøjes med et lyrehul i taget. Men engang i middelalderen blev de første skorstene i Danmark bygget i slotte, herregårde og klostre. Senere kom købstadshuse til, og første i 1700-årene blev skorstene almindelige i gårdbygninger på landet. Mange steder var de længe om at trænge ind, og der opstod overgangsformer, hvor skorstenen f.eks. kun blev ført op til tagrygningen.

SKORSTENENS BETYDNING

Skorstenene betød en omvæltning i bondens boligindretning. Der kunne nu indrettes loft over beboelsen, og de før så tilsodede stuer kunne males. Skorstenene satte med andre ord kulør på bondens hverdag.

Fremkomsten af jernovne øgede behovet for skorstene. De første mange år var det Norge, der forsyne Danmark med jernovne, og det i stort tal. I sin bog om Thy fra 1802 skriver Knud Aagaard: »Enhver, endog den fattigste Huusmand, har Jernkakkellovn i sin Stue.«

Først i 1811 begyndte Henrich Meldahl i København en produktion, som byggede på de bedste norske traditioner. Thisted fik jernstøberi i 1844 og Nykøbing i 1853.

En skorsten er en genial opfindelse. Den udnytter, at den varme luft fra forbrændingen er lettere end den mere kolde luft udenfor. Den varme luft vil derfor automatisk søge opad, og luftstrømmens hastighed tiltager med skorstenshøjden. På sin vej igen

nem skorstenen afsætter røgen sodpartikler, som skal fjernes for at undgå brand i skorstenen. Fejning af skorstenene er derfor af største betydning.

Da fast brændsel før i tiden var det almindelige, var skorstensbrande meget hyppige. Hvis der var luftunderskud under forbrændingen, så forbrændingen skete ved for lav temperatur, kunne ubrændte røggasser sætte sig i skorstenen som sod og forårsage brand. I store skorstene kunne sådanne brande være langvarige, og der er eksempler på, at Thisted Brandvæsen overlod det til skorstensfejereren at holde opsyn med ilden.

Brandfaren var overhængende i byer, hvor stråttækte huse lå tæt på hinanden. Derfor blev købstæderne i 1761 beordret til for egen regning at anskaffe det nødvendige brandslukningsmateriel og sikre, at borgernes ejendomme var forsynede med brandspande, stiger og brandhager. Der blev udpeget en brandinspektør og ansat brandmandskab. Desuden skulle der foretages regelmæssig skorstensfejning. Først i 1926 kom der en brandpolitilov, som indførte obligatorisk skorstensfejning på landet.

Ordet skorsten har vi arvet fra plattysk, og det har sin rod i et tysk ord fra middelalderen, *schore*, der betyder »støtte«. Betegnelsen blev brugt om den sten, der støttede det sted, hvor man havde åben ild. Senere blev benævnelsen også brugt om røret, som ledte røgen væk fra ildstedet. Den del af skorstenen, der rager op over taget, kaldes skorstenspipen.

BLANDT NATMÆND, GAVTYVE OG ANDET RAKKERPAK

Nok er skorstensfejeren sort, men det er hans historie bestemt ikke. Den er kulørt ud over det almindelige. Som nævnt var 1761 et vendepunkt for skorstensfejernes position – han fik så at sige lovgivningens blå stempel. Engang var hans position anderledes og alt andet end glørværdig.

For at sige det rent ud: Skorstensfejning er et beskidt arbejde! Derfor var det oprindeligt et arbejde for *rakkeren*, som havde det mest uglesete arbejde i samfundet. Han skulle opsamle dyreådsler og bringe dem til rakkerkullen uden for byen. Han flåede selv-døde kreaturer og kastrerede heste. Han blev også kaldt natmand, fordi han om natten rensede lokumshuse (retirader), også kaldet nathuse.

I løbet af 1600- og 1700-tallet opstod en særlig befolkningsgruppe af omvandrende natmandsfolk, der især ernærede sig ved tiggeri, men de arbejdede desuden som kedelflikkere, glarmestre og skorstensfejere. De gik også under betegnelsen *kæltringer* og *skøjere*. Engang mente man, at de var efterkommere

efter indvandrede sigøjnere, men der var snarere tale om straffede personer og rejsende sydfra. Endnu i slutningen af 1800-tallet var der i Jyllands tyndt-befolkede egne omvandrende kæltringer. Deres levevis lignede sigøjnernes, og deres sprog, *rotvælsk*, var præget af låneord fra det sprog, sigøjnerne/romaerne talte.

En gammel betegnelse for sigøjnere og natmænd er *tatere*. Ordet opstod, fordi man troede, at sigøjnerne var tartarer, et tyrkisktalende folk i det vestlige Rusland. Europæerne oplevede tartarerne allerede i 1200-tallet som en del af Djengis Khans hær.

SKARPRETTERE

Stillingen som bøddel blev oprettet i Danmark i middelalderen og var især knyttet til købstæderne. Ifølge Christian den Andens love fra omkring 1520 skulle der i hver købstad holdes en bøddel og en rakker. Som bekendt fik mange af hans love kun ringe gennemslagskraft, men om ikke andet så kan det tages som udtryk for, at det var arbejdsområder med selvstændige betegnelser.

Skorstensfejning er nødvendig for at undgå skorstensbrand. Her er det alligevel gået galt i 1996 på Lerpyttervej 23 ved Thisted.

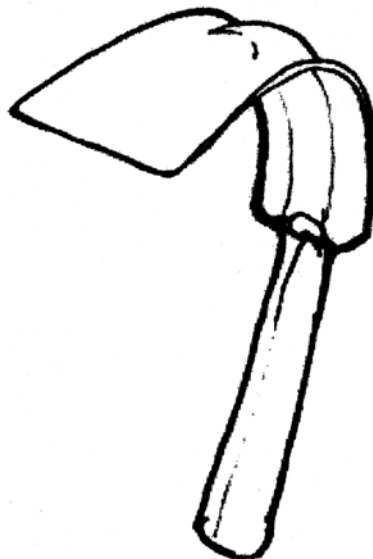
Hvert herred forsøgte at have sin egen bøddel eller mestermand, som han også kaldtes. Det kunne derfor være svært at få embedet besat, og der er eksempler på, at en dødsdømt fik lov at beholde livet, hvis han påtog sig arbejdet som mestermand.

Efter enevældens indførelse i 1660 skete der en ændring af bødlernes stilling. De blev nu kongelige embedsmænd, der skulle ansættes af stiftamtmandene. Samtidig blev deres antal reduceret, så de fik et større landområde at virke i. De udførte halshugning med sværd eller økse, altså skarpe våben, som gav dem betegnelsen *skarprettere*. Fra 1866 var der for hele landet kun ansat én skarpretter, som var i funktion for sidste gang i 1892. Embedet blev nedlagt i 1927, selv om dødsstraffens først formelt blev ophævet 1930 i Danmark.

Skarpretteren var fritaget for rakkerarbejde. Tidligere var det ofte en del af bødlens arbejde, og i nogle tilfælde varetog samme person begge arbejdsområder. Ellers stod rakkeren under bødlens kommando, og han skulle hjælpe med at kagstryge (piske) og radbrække forbrydere.

Da arbejdet blev professionaliseret under enevælden, blev embedet fortrinsvis varetaget af tyske slægter. En af slægterne, Niemand, havde tilknytning til Thisted. I årene før og efter 1660 var Bendix Niemand skarpretter i både Aalborg og Thisted. Hans bøddelsværd opbevares nu på Nordjyllands Historiske Museum i Aalborg. Bendix Niemand blev afløst af to sønner, Hans og Jacob, hvoraf sidstnævnte blev skarpretter i Thisted med hele amtet som distrikt.¹

Jacob Niemand ses også omtalt som Bendixen efter faderens fornavn. Han blev født i 1659 og kom som 24-årig til Thisted som skarpretter. For skarprettere var det ikke ualmindeligt at skaffe sig ekstra indtægter ved at årelade folk og forsøge at kurere dem for alskens dårligdomme. I den forbindelse støder vi på Jacob Bendixens navn i en retssag et års tid efter, han var kommet til byen. Under klokkeringingen blev to latinskoledrenge ramt af en jernstang, der havde løsnet sig fra kirkeklokken. Den ene døde efter ulykken, og den anden blev slået til krøbling. Under retssagen i 1684 fremgik det, at skarpretteren undersøgte og forbandt de kvæstede.

Arbejdsjernet, skorstensfejerens universalværktøj, der har sin plads på skulderen. Redskabet er udformet med henblik på nedhugning af sod i skorstenen, men kunne også bruges til at slå renselemmens lås op med. Det virker næsten som et brækjern, og en bidsk hund har respekt for den slags udstyr!

Snart fik Thisted Byting flere klager fra Conrad Harping, der havde opnået kongelig tilladelse til at virke som Thistedes bartskeer, hvis væsentligste opgave var at årelade folk. Han havde vidner på, at folk stod i kø ved skarpretterens hus for at blive undersøgt og åreladt. Jacob Niemand blev dømt til at betale Harping fire daler i erstatning for hver patient, han ulovligt havde behandlet. Modsætningen mellem de to begyndte for alvor allerede i 1684, da Jacob Niemand fik en dom for sammen med sin storebror Hans at have overfaldet Conrad Harping.

Jacob Niemand's åreladninger udtrakke sig selv-sagt til det mere alvorlige. I 1694 halshuggede han en omstrefende rakker, der igennem længere tid havde generet thyboerne. Senere samme år hængte han en tyv, der flere gange var brudt ud af arresten. Et par år senere afløste han sin bror som skarpretter i Aalborg. Her døde han i år 1700 og blev afløst af Andreas Liebknecht, der giftede sig med hans søster.

DEM ØSTEN THISTED

Oplysningerne om rakkeren og dermed også skorstensfejerer i Thisted og omegn er spredte og sparsomme. Men de er der i et vist omfang. Thisted kirkes regnskaber oplyser således, at man den 1. juli 1701 fandt en stor død hund på kirkegården. I den anledning sendte man bud efter natmanden i Sjørring og betalte ham tre mark for at »henslæbe« hunden ud af byen. Det tyder altså på, at der boede en rakker i Sjørring dengang. Det fremgår også af et direktiv fra amtmændene.

Frederik Birchenbusch var i årene 1712-31 amtmænd for Dueholm, Ørum og Vestervig amter, de amter der i 1793 blev til Thisted Amt. Han udstedte i 1718 en kongelig befaling med et forbud mod, at man på godserne brugte, antog eller fæstede nogen rakker, natmand eller skorstensfejer. Man måtte stille sig tilfreds med tre personer: Morten Larsen i

Et gammelt syn, der altid har vakt opmærksomhed: Skorstensfejerer på arbejde. Her er det Hans Gade på Branddamsvej i Skårup midt i 1990'erne.

Sjørring, Christen Svenske i Randrup ved Vestervig og Christen Steffensen i Møllerup på Mors.²

Omtalte Morten Larsen blev afløst af sønnen Anders Mortensen, der boede i Hassing. Han var en skidt knægt, der i ledtog med en anden hjemsogete Thy og Mors, især med tyverier og genvisninger. I 1735 kom de for retten, og som vidner var indstævnet samtlige Hassing og Villerslev sognes beboere og endvidere 30 personer fra omliggende sogne. Anders Mortensen blev brændemærket og dømt til at gå i jern på Bremerholm sin livstid.

Engang blev Østerbakken i Thisted betegnet som Bjerget, men i gamle kilder kan man også støde på navnet *Rakkerbakken*. Her boede rakkeren, altså lidt uden for byen, under bakken ud mod fjorden. Området var en del af *Knakken*, der strakte sig helt ind til byen. Sjovt nok har et gammelt mundheld fra egen bevaret erindringen om rakkerens tilholdssted. Hvis folk boede lidt for sig selv, sagde man: »*De har det for dem selv ligesom dem østen Thisted.*« Og dem østen Thisted var altså rakkeren og hans familie.

Rakkerens opholdssted omtales 1779, da byen solgte nogle ubebyggede pladser på auktion.³ Ved salg af en plads uden for byen betinges det, at vejen til og fra natmandens hus bibeholdes. Desuden skulle der være den fornødne plads omkring huset og til hans »behøvede kule«. Oplysningen stammer fra byens regnskaber, og her fremgår det også, at byens natmand i 1775 fjernede tre døde kalve, som var drevet ind på stranden. Regnskaberne oplyser også om natmandens virksomhed ved offentlige bygninger. Byens rakker var dengang Jens Natmand.

Henkastning af affald var et problem i Thisted i disse tider. Først i 1797 gøres der noget for den offentlige renlighed, idet man bortliciterer renholdelse af byens torve og pladser, som skulle renses hver lørdag formiddag.

I 1787 afholdt man den første egentlige folketælling, hvor folk ikke blot blev talt sammen, men også navngivet. Her støder vi på »Natmand og Glarmester« Peder Jensen i Strandgade, altså dér øst for Thisted. Han var 29 år og gift med Marie Didrichsdatter. Hun var 50 år og gift 2. gang, men der er ingen hjemmeboende børn.

rer, med visse faglige kvalifikationer og en livskraftig natur. Navnet Dolleris levede videre i Thisted og nåede et højdepunkt, da Axel Dolleris i 1886 blev direktør i forsikringsselskabet *Thisted Amt*.

LARS MØRKEBYE

I Thisted dukker en ny skorstensfejer op i folketællingen 1834. Han har skorstensfejningen som eneste erhverv, og intet tyder på, at han var af rakkerfamilie. Navnet er Lars Mørkebye, og folketællingen angiver hans bosted som *Skolegyde*.⁴ Her bor han sammen med sin kone og en datter. Han er 48 år og kan sagtens have været skorstensfejer i Thisted i flere år. Sandsynligvis har han afløst Casper Dolleris.

Lars Mørkebye Jacobsen, som var hans fulde navn, ansøgte i 1841 om at få sin løn udbetalt ved hvert kvartals begyndelse. Det var i enevældens tid, og byens repræsentantskab svarede ham, at det lå uden for dets virkeområde. Men det tilføjes, »at såfremt byefogden vilde ophøre med den Dem hidtil viste villighed, at lade kæmneren opkræve Deres løn tillige med de øvrige byeskatte, vilde De selv komme til at indkræve den hos hver huusejer.«⁵

Skorstensfejeren kunne med andre ord ikke betragte sig som embedsmand med fast løn. Til gengæld var hans arbejde så betydningsfuldt, at byfogeden opkrævede hans honorar hos de enkelte husejere. Dengang var der formodentligt ikke nogen fast plan for skorstensfejningen. Med byens torve som udgangspunkt råbte skorstensfejeren som en anden gadesælger, at nu kunne folk få skorstenen fejlet.

Lars Mørkebye var født i Randers, oplyser folketællingen i 1845. Han boede nu i Søndergade hos sin svigersøn, der var bødker. Han døde i 1849 på årets sidste dag i en alder af 63. Inden sin død havde han uden tvivl afgivet skorstensfejningen til en efterfølger. Hvem denne efterfølger var, er det ikke lykkedes at finde frem til.

Der skulle dog ikke gå mange år, før Thisted fik en skorstensfejer, der var ud af en stor skorstensfejerfamilie, familien Ahlberg.⁶

ADOLPH AHLBERG

Adolph Theodor Ahlberg blev født i 1830 på Fødselsstiftelsen i København. Forældrene var skorstensfejerlærling Frederik Adolph Ahlberg og Anne

Skorstensfejer Ahlbergs hus i Strømgade, der blev nedrevet i 1915 for at give plads til Frelsens Hærs bygning.

Dorthea Holte. De giftede sig i 1833, da han var blevet udlært.

Familien boede flere steder i København, bl.a. i Skt. Pederstræde. Anne Dorthe fødte flere børn, men børnedødeligheden var stor dengang. I 1842 fik Frederik Ahlberg stilling som skorstensfejer ved Sorø Akademiets gods. Det har uden tvivl været en attraktiv stilling for en ung skorstensfejer.

Frederik Ahlberg blev kun 45 år. Han døde af lungebetændelse, og netop denne del af kroppen var særlig udsat under skorstensfejerens arbejde. Af Akademiets arkiv fremgår det, at Anne Dorthe overtog sin mands arbejde efter hans død i 1854. Hun anses dermed for at være Danmarks første kvindelige skorstensfejer. Hun havde fire sønner, der alle blev skorstensfejere, så hun har nok fået hjælp til at gøre det mere beskidte arbejde.

Efter Anne Dortheas død i 1858 overtog sønnen Wilhelm arbejdet i Sorø, hvor han var skorstensfejer til sin død i 1882. Af de øvrige sønner blev Valdemar skorstensfejer i Ringsted og Thorvald i Hjørring. Den ældste søn Adolph fik sit virke i Thisted.

I folketællingen fra 1860 finder vi Adolph Ahlberg i Strømgade. Han var gift med Marie, der var født i Nibe. Sammen havde de en dreng på to år, Wilhelm, der sandsynligvis var opkaldt efter sin farbror. Ægteskabet holdt dog ikke, og i 1870 finder vi Adolph i et baghus i Strandgade, hvor han betegnes som fraskilt.

Ægteskabet blev imidlertid først formelt ophævet i 1879 med ret til at gifte sig igen. I 1880 var Adolph tilbage i Strømgade og havde Mette Fleskjær som husholderske – fire år senere blev de gift. Adolph Ahlberg døde i 1913 som forhenværende skorstensfejer i en alder af 82, og han blev begravet på Vestre Kirkegård. Kirkebogen oplyser, at han boede i Strømgade. Huset, et bindingsværkshus, blev nedbrudt i 1915 for at give plads til Frelsens Hærs bygning.

CHRISTEN OLESEN

Adolph Ahlberg blev afløst som skorstensfejer af Christen Olesen, der kom til at bo i Vestergade 57. Han blev født 1851 i Kjelstrup og flyttede som ung

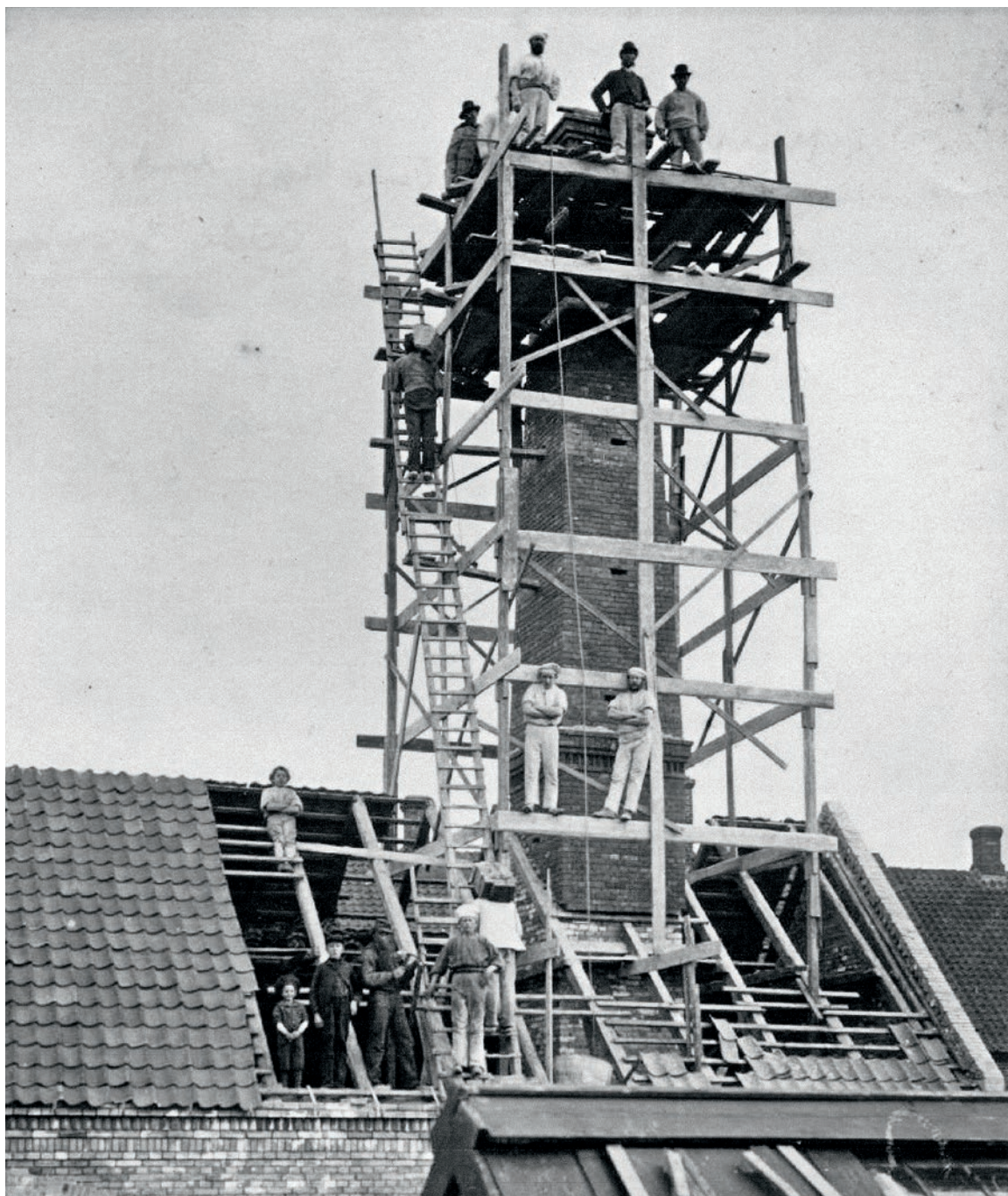
Murermester og skorstensfejer Christen Olesen. Foto: Wilhelm Kjølbbye, der virkede som fotograf i Thisted 1881-1901.

til Thisted, hvor han arbejdede som murer. I 1880 var han endnu ugift og boede i Østergade, men han giftede sig i 1882 med Ane Cathrine Draxbek, en fiskerpige fra Klitmøller. De boede i 1890 på Møllevvej sammen med deres fire børn, og han betegnes nu som murermester.

Familien Olesen boede endnu i 1901 på Møllevvej. Børneflokket er vokset til syv, og Chr. Olesen betegnes nu som »fabriksbestyrer«. Eftersom han var murer, er det nærliggende at gætte på, at han var bestyrer på den cementvarefabrik, som N. C. Andersen oprettede ved Rosenkrantzgade i 1893.

I marts 1903 fik Ane Cathrine sit sidste barn. Hendes mand er indført i kirkebogen som murermester, og adressen er nu Skolegade. Der er formentlig omkring dette tidspunkt, at Chr. Olesen overtog hvervet som skorstensfejer efter den aldrende Adolph Ahlberg. Ved folketællingen i 1911 er adressen Vestergade 57, og skorstensfejer er den eneste erhvervsbetegnelse, der er knyttet til adressen.

Det sidstfødte barn led af epilepsi, og Ane Cathrine kunne ikke holde til at passe den lille, syge

Opførelsen af bager Oddes skorsten, Vestergade 32. Øverst ses Christen Olesen i midten med høj hat. Bagermester Odde drev i en årrække Arbejderforeningens bageri ved Lilletorv, men købte i 1917 C. A. Andersens bagerforretning i Vestergade. Pudsigt nok var det netop her, Hans Gade blev udlært som bager, inden han blev skorstensfejer. Nu er skorstenen væk, og selve bageriet bruges som lager.

dreng. Han kom på et børnehjem, hvor han døde allerede som 4-årig. Den sorg glemte man aldrig i familien. Forinden havde døden også med et par års mellemrum indhentet et par tvillingpiger, der led af sukkersyge. Tilbage i familien var Edith og hendes fem brødre.

Et barnebarn beskriver Christen Olesen som en høj, statelig mand med hvidt, krøllet hår og lange hvide bakkenbarter.⁷ Når mejeriets kedler skulle renses, havde han én af sine sønner med, fordi han var lille nok til at kravle gennem røgboksene. Sønnen fik en god belønning og forsigtighedsformaning, når han skulle ind i ovnen. Skorstensfejeren havde et værksted i sin kælder i Vestergade med alt muligt værktøj. Han kunne både flikke sko, tømre og snedkerere. Og så kunne han spille harmonika.

Ane Cathrine var så præget af leddegigt, at det nævnes særskilt i folketællingen i 1916. Edith var hjemme og passede moderen, indtil hun døde i 1923. Hun fortsatte med at holde hus for faderen, der døde i januar 1942. Han stoppede som skorstensfejer, da Ane Cathrine døde.

Chr. Olesen var ikke faguddannet som skorstensfejer. Men han havde en fast stilling som byens skorstensfejer, så han var ikke *bikser*, som er skorstensfejernes egen benævnelse for en uorganiseret skorstensfejer. I Chr. Olesens tid skete der fremskridt på uddannelsesområdet. I 1914 arrangerede *Skorstensfejerlauget af 1778* det første fagkursus i København for mestre og de følgende tre år for svende. I 1918 grundlagdes den egentlig fagskole, hvor mestre og svende fra hele landet fik adgang. I 1929 oprettede man lærlingskolen.

CHR. BRØCHNER POULSEN

I 1923 blev Chr. Brøchner Poulsen skorstensfejermeister efter Christen Olesen. Fra sit domicil i Dragsbæk udviklede han forretningen, så han omkring 1940 havde det største geografiske distrikt i Danmark.

Chr. Brøchner Poulsen kom til verden i en arbejderfamilie den 10. januar 1887 i Grundfør ved Aarhus. Han blev udlært som skorstensfejer i 1908 hos Hoffmann i Nykøbing Falster. Senere arbejdede han som svend i Aarhus, hvor han blev gift med Mar-

Skorstensfejer Chr. Olesens hus, Vestergade 57. Billedet er mærket med årstallet 1910, og i så fald er det sikkert husets ejer, man kan skimte i døren. Ved folketællingen i 1911 havde han endnu fire børn boende hjemme. Desuden boede der i huset en familie med to små børn, og hvor faderen var formet på fabrikken »Thy«. Endelig havde en »bogholderske« fra firmaet Hedegaard og Hilligsøe et lejemål i huset.

grethe i 1914 og samme år blev far til Poul. Familien flyttede derefter til Frederiksberg, hvor Helmuth blev født i 1916 og Knud i 1918.

Soldaterbogen oplyser, at Chr. Brøchner var spinke af vækst og havde mørkt hår og blå øjne. Højden var 66¼ tommer svarende til 173 cm. Han var med andre ord den ideelle skorstensfejer, der kunne kravle op inde i skorstenen uden af være generet af en klodset kropsbygning.

For en stræbsom skorstensfejersvend var det en drøm selv at blive mester. Landområderne var til dels uopdyrket land for en skorstensfejer, men nye tider var på vej. Chr. Brøchner drog derfor mod vest i 1921 for at sondere terrænet i de mere tyndbefolkede egne, og under et ophold på en station ved Thy-banen faldt han i snak med en indflydelsesrig gårdmand. Netop på dette tidspunkt var to gårde på egnen lige brændt, og efter besøg på brandstederne kunne skorstensfejeren forklare brandårsagen. Der

Chr. Brøchner som svend på Frederiksberg hos skorstensfejermester A. O. Madsen, der ses til højre. I midten Eske Jensen og til venstre Chr. Brøchner.

Billedkvaliteten kunne være bedre. Det kan motivet derimod ikke: Chr. Brøchner i fuld fart ned ad Vestergade i Thisted.

var begge steder tale om en type kakkelovn, der var blevet overophedet, fordi den ikke i tide var stillet om fra overforbrænding til underforbrænding.

Brøchners fagkundskaber imponerede gårdmanden, og deres møde blev startskuddet til en aftale om at feje skorstenene i sognene omkring Bedsted. I første omgang fulgte familien ikke med, men allerede samme år købte han ejendommen Dragsbækvej 23 B, hvor Brøchner-familien kom til at bo i mange år. Beslutningen om at slå sig ned i Thisted var uden tvivl ansporet af kontakten med skorstensfejermester Christen Olesen, der havde brug for Chr. Brøchners hjælp.

I 1923 blev Chr. Brøchner skorstensfejermester i Thisted. Han havde fortsat et område ved Bedsted, og efterhånden skaffede han sig flere aftaler med sognerådene ude omkring i amtet, hvor forordningen i 1926 påbød skorstensfejning på landet. Firmaet fejede efterhånden størsteparten af skorstenene mellem Odde-sund og Fjerritslev.

En skorstensfejer har den ideelle baggrund for at være brandmand. Chr. Brøchner Poulsen var da også i tiden 1925-50 ansat ved Thisted Brandvæ-

sen, hvor han blev vicebrandinspektør. I 1933 blev han valgt ind i Thisted byråd for Socialdemokratiet og sad her i en valgperiode. Efter Margrethes døde i 1937 giftede han sig med Else Jørgensen, der huskes for at passe kontoret med stor dygtighed. Hun døde først i 1978, 17 år efter Chr. Brøchner.

I Thy står Chr. Brøchner som stamfar til det moderne skorstensfejerfag med stor faglig bevidsthed. »Chr. Poulsen er organisationsmand til fingerspidserne,« fremgår det af en omtale i fagbladet *Skorstensfejermesteren* i anledning af hans 60 års fødselsdag. Det oplyses endvidere, at han havde været repræsentant i Centralmesterforeningen i en årække. Omtalen er særdeles positiv: *»Hele hans faglige løbebane bærer præg af, at vi i ham har haft ikke alene en arbejdsom og initiativrig kollega, men hele hans færd præges af soliditet og orden.«*

Brøchners ældste søn Poul arbejdede som kreaturslagter på andelsslagteriet i Thisted, men de to andre sønner fulgte i faderens fodspor. Helmuth blev allerede i 1947 skorstensfejermester i Bedsted, og

Knud førte firmaet videre i Thisted. Desuden var Chr. Brøchner læremester for C. L. Sørensen, der i 1944 overtog distriktet i Fjerritslev.

SVENDEPRØVE

I april 1943 havde Skorstensfejerlauget i Jylland fem lærlinge oppe til svendeprøve i Herning. To af dem var oplært hos Chr. Brøchner, nemlig sønnen Knud og Sv. Aage Holst. Om prøven kan man læse i Thisted Socialdemokrat den 15. april:

»Man begyndte på Nørregades Skole og »De gamles Hjem«, hvor man har nogle af de vanskeligste kedler at rense. Fyringen med brunkul er årsagen til, at kanalerne fra dag til dag bliver stoppet med sand og snavs m.m., og her fik så de unge mennesker deres første hverv. Det gik som en leg for dem, og længe varede det ikke, inden arbejdet var afsluttet. Kønne var de ikke at skue efter arbejdet, men »det er jo kun børneleg«, sagde Christensen opmuntrende til de unge mennesker, og så tog man fat på det virkelige arbejde.

Margrethe og Chr. Brøchner Poulsen i stuen i Dragsbæk sammen med deres tre sønner Poul, Helmuth og Knud. Billedet er fra et postkort, der er skrevet og stemplet den 28. februar 1924.

Chr. Brøchners legitimationskort fra besættelsestiden.

Og så begyndte fejningen af byens mest komplicerede bageri- og mejeriskorstene. En ung mand fra Nykøbing måtte op i en høj skorsten ved et bageri i Skolegade. Da man ankom, var personalet i fuld gang med at fyre op under kedlerne, men det tog man ikke hensyn til. »Stig op!« sagde skuemestrene, og det unge menneske fulgte straks parolen og steg op gennem røg, ild og damp. Snesevis af kilo sod og snavs hvirvlede lidt efter ud gennem lemmen, og et øjeblik efter viste det unge menneske sig oppe oven over skorstenen.«

Nogle linjer senere hedder det:

»Denne tur måtte alle fem aspiranter igennem. Det kneb for en ung mand fra Thisted at komme op gennem en særlig snæver skorsten med lange kanaler. Han var forkølet og pustede faktisk som en lille dampmaskine, - og så var han noget korpulent! Nå, han kom da igennem, og da han viste sit sorte ansigt oven over skorstenen, pustede han fælt - og spyttede. »Skal vi så få »pusselankerne« i gang og komme

ned,« sagde en skuemester, og så måtte han straks i gang igen.

Og derefter begyndte så turene over byens tage. På en ejendom skulde et par af de unge mennesker feje fem skorstene. Det tog nøjagtigt otte minutter, så der var gang i foretagendet. De unge mennesker bogstavelig løb væddeløb hen ad tagryggene, således at det gyste i tilskuerne, men de unge mænd tog situationen ganske let. Det var åbenbart ikke noget at tale om.«

KLIP FRA PRESEN 1953

Da Skorstensfejerlauget af 11. februar 1778 fejrede 175 års jubilæum i 1953, blev der skrevet en del artikler i de danske aviser.⁸ I *Politiken* udtalte skorstensfejemester C. Wendel d. 8. februar: »Fjernvarme er noget farligt noget. Næ, en kakkellov i hver lejlighed - det er nok alligevel det bedste. Det ved man, hvad er.«

I samme artikel fortalte skorstensfejemester Aage Støvhase om den spanske kappe:

»Det er såmænd bare en gammel, sort frakke, som skorstensfejerne bar over den ene skulder. Men den kunne ikke tages på, for ærmerne var syet sammen for neden. Dengang betaltes honoraret i stor udstrækning i naturalier. Når man fejede hos spækhøkeren, røg der gerne en pølse ned i ærmet og hos bageren et grovbrød.«

Aftenbladet skrev den 10. februar: »I København antages næsten aldrig en skorstensfejerlærling. Den mest alsidige uddannelse gives i provinsen, hvorefter en del af svendene får beskæftigelse i København.«

Hatten blev taget under behandling i *Land og Folk* den 12. februar:

»Det er slet ikke så forfærdelig mange år siden, at den høje hat, der nu synes uundværlig for fagets udøvere, blev almindelig. Omkring den første verdenskrig var bowlerhatten det eneste saliggørende, og endda tidligere brugtes store cowboyhatte og uniformsfrakker med mange blanke knapper, somme tider i to rækker.

I gamle dage rekrutteredes skorstensfejerne fra fattigvæsenets skoler. Var man lille af vækst og havde dårlige øjne, var man selvskreven til at blive skorstensfejer. Man havde ikke brug for at se så meget,

og smådrengene var vældig ferme i de trange skorstene. Dengang krøb man nemlig altid gennem skorstene, når de skulle renses.»

Den 8. januar skrev *Østsjællands Folkeblad*:

»Skorstensfejere verden over har et internationalt kaldesignal, et langt og kort fløjt. På det reagerer enhver skorstensfejer, selv om han sidder på det højeste hustag. Det betyder nemlig, at en kollega er i farvandet og muligvis vil give en cigar.«

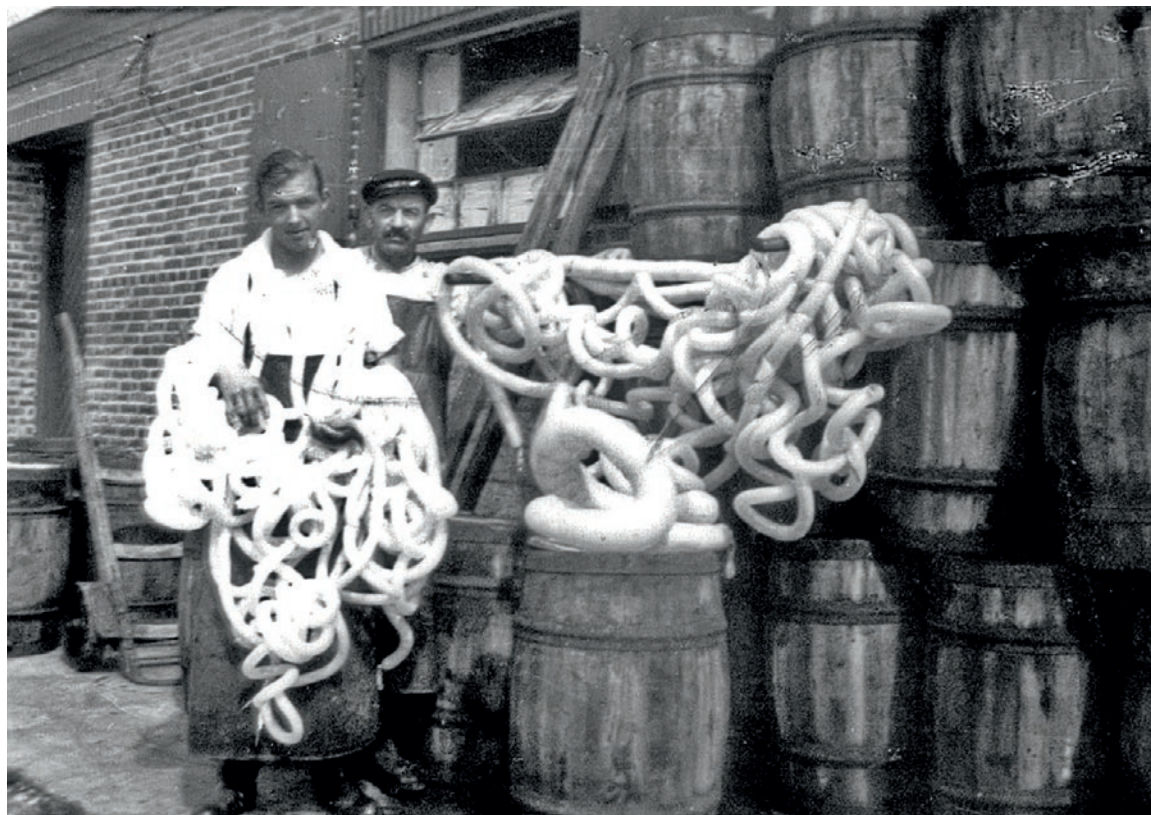
Jubilæet blev fejret i Håndværkerforeningens festsal i København. Her opførte to skuespillere en dramatisering af H. C. Andersens eventyr *Hyrdinden og skorstensfejeren*, der blev udgivet første gang i 1845. Det er en almindelig opfattelse, at netop dette eventyr har været med til at højne skorstensfejerens anseelse.

KNUD BRØCHNER POULSEN

Efter Chr. Brøchner Poulsens død i 1961 fik Else tilladelse til at videreføre virksomheden indtil videre. Den 1. april 1962 blev Knud Brøchner autoriseret som ny skorstensfejermester.

Som ung arbejdede Knud som tarmrenser på Koopmanns Svineslagteri i Thisted, men 30'erne var en tid plaget af arbejdsløshed, og i en ledighedsperiode i 1938 gik han i lære hos faderen. I læretiden blev han i oktober 1939 indkaldt som soldat i Viborg, men på grund af krigen blev han hjemsendt igen i april 1940.

Knud var i drenge- og ungdomsårene meget aktiv i Thisted Idrætsklub, hvor han opnåede at blive målmand på det bedste fodboldhold. Han var også en flittig atletikudøver. Få kendte hans fornavn, men alle vidste, hvem »Futti« var.

Uden for tarmhuset på Koopmanns Slagteri på Strandvejen i Thisted i 1930'erne. Til venstre ses Knud Brøchner Poulsen. Dernæst ses med kasket tarmmester Carl Mikkelsen, der gennem mange år var leder af tarmhuset på Koopmanns. Billedet viser luftoppustede tarme, det var datidens enkle kontrol af, at tarmene dels var rene og dels var tætte.

Som arbejdsgiver var Knud Brøchner afholdt. Det kan hans tidligere læredreng, skorstensfejermester Hans Gade skrive under på. Knud viste sine folk til-lid. Mesteren kunne lægge hånden på skulderen af en mand og bedyre, at her var lige en sag, som han var den rette mand til at klare. På trods af sin ven-nesæle optræden kunne Brøchner dog også bide fra sig, hvis han følte sig presset.

Charmerende er et ord, det er svært at komme udenom i beskrivelsen af Knud Brøchner. Ordet le-vemænd falder også lige for. Han sang ikke blot til ar-bejdet, men også i fritiden som aktiv i Thisted Folke-klub. Når han var ude hos kunder, kunne han bryde ud i sang, der var tilpasset lejligheden. Var han i et sommerhus med tyske turister, fik de måske *Lore-lei* – kom turisterne fra Norge, var det *Når fjordene blåner*, som tonede ud over havets bølger. I Vester

Smil og godt humør, det er skorstensfejermester Knud Brøchner i 1966.

Vandet sang han revyvisen *Åh Louise* for en kone af samme navn, så hun fik tårer i øjnene. Sådan husker Hans Gade det.

I øvrigt har det med at give lyd fra sig betydning for en skorstensfejer. Han skulle ikke komme lu-skende og forskrække folk. Han skulle »ræbe sig an« og med høj røst forkynde: »*Det er skorstensfejeren!*«

Knud Brøchner Poulsen var en samfundsinteres-seret borger. Han var erklæret socialdemokrat og var i godt 15 år medlem af bestyrelsen for Thisted Arbej-derforening. I 1985 afhændede han firmaet til Hans Gade og døde allerede to år senere.

Knud blev gift med Erna i 1964. Afslutningen på hendes liv blev yderst dramatisk. Den 17. januar 1996 blev hun overfaldet i sin villa på Dragsbækvej. Hun fik kraniebrud og døde dagen efter på hospi-talet af sine kvæstelser. Den 46-årige Verna Vester-gaard, som boede hos Erna Brøchner Poulsen, blev anholdt og sigtet for drabet. Senere blev hun også sigtet for drabsforsøg med rottegift eller blodfor-tyndende medicin på en 60-årig mand i Klitmøller.

Mordvåbnet fandt man aldrig, men politiet var sikker på, at det var et skorstensfejerjern, som var forsølvet og udstillet i stuen. Verna Vestergaard tog sit eget liv i arresten i Nykøbing, inden der var fal-det dom i sagen. Hun var psykisk ustabil, og man var i gang med at undersøge, om hun kunne modtage en fængselsstraf eller skulle have en forvaringsdom.

MESTRE, SVENDE OG LÆRLINGE

Knud Brøchner Poulsens første svend var Ivar Niel-sen, der var i Thisted et par år – senere, i 1983, blev han mester i Hadsund. Bjarne Dahl Nielsen kom i 1963 til Thisted fra Hammel som skorstensfe-jersvend. I Thisted oplærte han Erik Vittrup, Pe-ter Ivang Petersen og Hans Gade. I 1974 rejste Dahl Nielsen tilbage til Hammel, hvor han blev mester. Senere blev der udlært endnu to lærlinge hos Knud Brøchner, nemlig Peter Dyrendom Nielsen og Jørgen Dengsø Overgaard.

I Bedsted var Knud Brøchner Poulsens bror Hel-muth læremester for Kristian L. Kristensen og Bø-gild Thing. I 1962 slog Kr. L. Kristensen sig ned som skorstensfejermester i et nyoprettet distrikt i Til-

Fra »knallertperioden«. Knud Brøchners første svend, Ivar Nielsen, 1962-63.

sted. Området var nu opdelt i fire distrikter: Bedsted, Tilsted, Thisted samt Fjerritslev, hvor C. L. Sørensen var mester. Da Kr. L. Kristensen gik på pension i 1993, blev hans distrikt delt mellem Sydthy og Thisted.

I Sydthy videreførte Bøgild Thing forretningen efter sin læremester, og det samme gjorde Hans Gade i Thisted – begge blev de mestre i 1985. Som det var tilfældet med hans forgængere, har Hans Gade været aktiv i Thisted Brandvæsen, i årene 1978-87 for at være helt præcis.

Som skorstensfejmester blev Hans Gade ansat af Viborg Amt. I 1993 blev alle skorstensfejermestre i Danmark opsagt af amterne; de fleste blev dog genansat under kommunerne fra 1994. I Thisted var det under Beredskabsafdelingen, hvorunder også brandvæsenet sorterede. Fra 2016 henhører skorstensfejningen under Klima, Miljø- og Teknikudvalget.

To skorstensfejere er blevet udlært hos Hans Gade. Det er Henrik Munkholm og Preben Aackmann Tøgersen, og sidstnævnte har været i distriktet i 31 år. Knud Dengsø Overgaard har også arbejdet for Hans Gade i 31 år, men som svend i alle årene.

HANS GADE

Det var lidt af en tilfældighed, at Hans Gade kom ind i branchen. Egentlig var han bager. Allerede i sin skoletid var han i fire år bydreng hos bager Thorstensen i Vestergade. Da han gik ud af Tingstrup skole, komme han i 1964 i lære ved bageren, der nu hed Heinrich Malling. Efter fire års læretid fulgte 14 måneder hos Prinsens Livregiment i Viborg. Og så er det, at tilfældighedens gudinde kom ind i billedet.

Det var en aften i Vestergade i året 1969. Hans var hjemme på orlov og hang ud med nogle kammerater, bl.a. Knud Brøchners nevø Ove. Og hvem kom så ud fra Frederiksgade og skråede over gaden til de unge mennesker? Det gjorde Knud Brøchner, og han henvendte sig direkte til Hans med ordene: »*Er du ikke snart færdig som soldat?*« Da Hans lidt overrasket havde bekræftet dette, sagde Knud, at han havde en læreplads parat til ham.

At blive skorstensfejer havde slet ikke været i Hans Gades tanker. Bager Malling regnede med, at han kom tilbage, og der var oven i købet planer om at sende ham på konditorskole i Sverige. Som bekendt kan hvidt nemt blive til sort, og sådan blev det for Hans Gade, idet mindste når det gjaldt arbejdsdragten. Og han har aldrig fortrudt. Bagningen derhjemme overlader han helt til Jytte, som han har været gift med siden 1971. Når han skal kigge tilbage på erhvervsskiftet, mener han, at det afgørende var tiltrækningen af skorstensfejerens frie liv og mødet med andre mennesker.

Da Hans Gade blev selvstændig i 1985, flyttede han virksomheden til Industrivej 45, men boede privat i Østergade. Siden januar 1989 har både firmaets og den private adresse været Pantervej 10, hvor der fortsat er to svende i arbejde. Selv har Hans Gade endnu arbejdsjernet over skulderen to gange om ugen. Til sammen renser de skorstene i næsten 6000 ejendomme i det nordlige Thy og Hannæs. Men det

Mandskabet i Dragsbæk 1974: Fire mand og to biler. Fra venstre Peter Petersen, Knud Brøchner, Hans Gade samt Bjarne Dahl Nielsen, der lige er blevet udnævnt til mester i Hammel.

Skorstensfejerens Pejsecenter åbnede i 1978 på Thorstedvej, men flyttede et par år senere til Kongensgade, hvor dette billede er taget af grundlæggerne Jytte og Hans Gade og til højre Jyttes bror og svigerinde, Niels og Karin Outzen. Sidstnævnte videreførte forretningen frem til 2005, men Jytte og Hans trådte ud allerede i 1982. Foto: Klaus Madsen.

er snart slut for Hans Gades vedkommen, nærmere bestemt med udgangen af 2016. Som hans afløser er autorisationen givet til Jens Peter Henrik Langvang.

Hans Gade har været glad for at arbejde som skorstensfejer. Rent fysisk har han haft det nemt med tagarbejdet – har haft let ved at stemme sig op med armene. Han er da også så gammel, at det har været hans arbejde at kravle op inde i bager Lynggård Poulsens skorsten i Vestergade. På trods af det farlige arbejde har han været skånet for større uheld. En mindre meniskskade er det blevet til, en stige er skredet, og et fald har givet ømme ribben. Værre var det, da en kollega, Frank Jacobsen, faldt ned fra en bungalow i 1974, og Hans måtte i huj og hast køre ham til læge og senere på sygehuset.

Armkrafter og en gode balance er vigtigt for en skorstensfejer, akkurat som for en bokser. Mange modne thyboer forbinder da også Hans Gades navn med boksning. Han begyndte at bokse som 15-årig, og det gik »rimeligt godt«, som han selv beskeden udtrykker det. Nåede op på at træne fem gange om ugen, men en sprængt tårekanal og en brækket tommelfinger sendte ham til tælling i 1972. Resultatet blev, at han stoppede som konkurrencebokser og helligede sig trænergerningen, hvor det blev til 37 sæsoner.

EN SKORSTENSFEJERS TØJ

Bladet *Museets Venner* kunne i oktober 2008 oplyse, at museet havde modtaget et komplet sæt skorstensfejertøj af Hans Gade. Om tøjet skriver Liv Stange:

»Skorstensfejertøjet, som museet har fået, stammer fra 1969. Det er af tykt, blødt bomuldsstof, såkaldt »molskind«. Bukserne er rummelige, men snævre i benene forned, der er dobbelt stof på knæene og en stor lap på enden (»knæ- og hinterflikker«). Linningen har knapper til seler.

Jakken, kaldet »kollert«, har ekstra stof på hele bagærmet, og en lang bændel (»armbånd«) kan snøre det kileformede ærme helt tæt til håndleddet. Der er også dobbelt stof over skuldrene, hvor arbejdsjernet, skorstensfejerens universalværk, hænger om venstre skulder. Jakken er dobbeltraded og forsynet med særlige skorstensfejerknapper af messing.

En adræt Hans Gade klatrer op på Nors skole i 1978. Foto: Tage Jensen.

Bæltet, »gjorden«, med den store gjordlås med skorstensfejerlogoet præget ind i messing holder jakken tæt til kroppen. I gjordens kraftige karabinhage kan f.eks. hænges en allikerist, så skorstensfejeren har begge hænder fri til monteringen.

Jakken har en smal kinakrave, og med det hvide tøjklæde af flonel, »munddugen«, lukkes der tæt for

Hans Gades første lærling, Henrik Munkholm, på toppen af DLG's skorsten i Thisted ca. 1986.

Som skorstensfejer kommer man ikke bare i højden, det kan også føre én vidt omkring. Her er Hans Gade foreviget under det internationale skorstensfejertræf i Norditalien i 1998. Jytte og Hans Gade var de første, der blev tilmeldt. I årene derefter blev turene arrangeret af Jytte Gade og Jan Sørensen fra København.

I 2004 besøgte Hans Gade præstegården i Tømmerby. Præstens barnebarn Liva Farsinsen bød velkommen.

Hans Gade i gang med loftsfejning på Nystrupvej 3 i Vang i midten af 1990'erne.

Hans Gade skænkede denne skorstensfejercykel til museet, hvor den var udstillet i 2008. Den sorte Dürkop er fra 1948 og købt hos cykelhandler Ødum i Østergade. Chr. Brøchner købte den til sin søn Knud. Foto: Klaus Madsen.

halsen. Kalotten, den tætsiddende »kepsel«, er syet af sort, tætvet bomuldsstof, men Hans Gade siger, at de bedste laver man selv af gamle hattepulde.

Museets tøj er udført af københavnerfirmaet Familien Bruun, et skrædderi der havde specialiseret sig i arbejdsuniformer. Da firmaet lukkede kort efter 1969, blev det svært at skaffe det rigtige skorstensfejtøj. Det rigtige tøj skal være funktionelt – det vil sige, det skal være den optimale påklædning, når man »stiger« og »farer« en skorsten (kravler op og ned gennem en skorsten). Det dobbelte stof eller læderlapperne sidder lige der, hvor man spænder imod inde i skorstenen. Under op- og nedstigningen fejer man. Tøjet er udformet, så fejerens under dette arbejde får mindst mulig sod i munden og inden for arbejdstøjet. Skorstenen kan nemt være varm, stoffet skal kunne tåle og beskytte mod stærk varme.

I dag fejes ikke mange skorstene indefra. Men Hans Gade fortæller, at indtil for få år siden blev bagermester Lynggaard Poulsens skorsten i Vestergade altid brugt til at stige og fare ved svendeprøven. Alligevel er det traditionelle tøj stadig særdeles praktisk i enhver arbejdssituation. Hans Gade køber i dag uniformer til sine svende og sig selv fra et tysk firma, Wöhler. Hvert sæt bliver syet efter svendenes mål.

På fødderne sværger Hans Gade til et par bløde lædersko med riflet gummisål. Men tilbage i tiden brugte skorstensfejere ikke fodtøj under arbejdet, heller ikke strømper. Fra hus til hus gik de i fladbundede træsko.

Den høje hat hører selvfølgelig stadig til et rigtigt sæt skorstensfejtøj. Den fineste skorstensfejerhat er en høj silkehat af »den franske type« – med svaj både i puld og skygge. Den høje hat var svendesymbo-

Et historisk billede fra 2016: To svende der har arbejdet sammen med deres mester Hans Gade i 31 år. Fra venstre er det Knud Overgaard, Preben Tøgersen og Hans Gade. Foto: Kristian Amby.

let; man fik den først, når man blev udlært. Hatten bæres ovenpå kepselen og er praktisk til mange formål. Hans Gade opbevarer altid sine besøgssedler, adresser og skrivesager i hatten (»hovedkartoteket«), og han går heller ikke af vejen for at lave en »hylde« i hatten af avispapir, hvis han får en cigar foræret, som han ikke vil ryge med det samme.

En skorstensfejer må aldrig *købe* sin hat. Det betyder ulykke. Det vidste alle tidligere, og mange betænkte mesteren med høje hatte, f.eks. ved dødsfald. I dag klares sagen ved, at Hans Gade lader sin kone skaffe dem. Sin egen første hat fik Hans Gade en dag, han som snart udlært svend fejede centralskorstenen for teglværksejer Brix på Landlyst. Han måtte selv gå på loftet og vælge den, der passede bedst. Det var en stor dag.

At møde en skorstensfejer betyder lykke. Det er snart glemt i Danmark, men i Tyskland ved man det godt endnu. Når Hans Gade fejrer i sommerhuse, hvor tyskerne er på ferie, kan de finde på både at nippe et par spanskrør fra hans koste og ikke mindst give ham et knus. Lidt sod fra en skorstensfejer bringer held.«

Svend Sørensen

Født 1949. Fhv. museumspædagog ved Museum Thy.

Billeder og kildemateriale er udlånt af Hans Gade og Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Noter

- 1 Jakob Ørnbjerg: Skarpretterens stue. *Skalk* nr. 2, 2015.
- 2 Henr. Laursen: Anders Natmands Koglerier. *Historisk Årbog* 1940.
- 3 P. L. Hald: Bidrag til Thisted Købstads Historie. *Historisk Årbog* 1918.
- 4 Også kaldt Skolestræde, nu en del af J. P. Jacobsens Plads.
- 5 A. C. Svalgaard: Fra de gamle sognearkiver. *Thisted Amts Tidende* 4.6. 1935.
- 6 Jul i Sorø, 1984. Senere bragt i *Skorstensfejermesteren*, nr. 2, 1997.
- 7 Jens Ole Olesen: *Erindring om min bedstefar*. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.
- 8 Uddrag blev bragt i *Organ for Skorstensfejerlauget*, nr. 1 1953.